

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Більшість дослідників розглядають технології навчання як один із способів реалізації на заняттях особистісно-діяльнісного підходу до навчання, завдяки якому студенти виступають як активні творчі суб'єкти навчальної діяльності (І.О.Зимня, Є.С.Полат, І.Л.Бім і ін.).

Технологія навчання в освітній практиці становить галузь застосування системи наукових принципів щодо програмування процесу навчання й використання їх в освітній практиці, орієнтуючись на цілі навчання; вона спрямована здебільшого на студентів, а не на предмет вивчення; перевірку сформованої практики (методів і техніки навчання) під час емпіричного аналізу й широкого використання аудіовізуальних засобів у навчанні, визначає практику в тісній взаємодії з теорією навчання.

У нашому дослідженні ми керувалися наступним розумінням сутності педагогічної технології, поданої М.А. Алексєєвим: педагогічна технологія – це специфічна індивідуальна авторська діяльність педагога з проектування навчальної діяльності та її практична організація в межах певної предметної галузі [цит. за: 3, с.].

Складність і комплексність поняття «комунікативна культура» передбачає відмову від пошуку універсальної педагогічної технології. Принципи варіативності динамічності потребують поступального й послідовного розвитку індивідуального, предметного й професійного аспектів комунікативної культури. Разом з тим принципи систематичності й цілісності полягають у забезпеченні такої організації діяльності з розвитку комунікативної культури, яка обумовила б неперервність, єдність і взаємодію всіх її компонентів: особистісно-ціннісного, когнітивного, технологічного й емоційно-креативного.

Нами було розроблено три педагогічні технології: тренінгові, міжкультурної (чи крос-культурна) й професійно-орієнтована. Розроблені технології включалися в експеримент поетапно. Для кожного етапу передбачалася своя технологія: тренінгові технологія застосовувалися на інформаційно-адаптивному етапі, міжкультурна – на етапі просування, професійно-орієнтована – на етапі інтерактивної взаємодії (завершальний).

На першому інформаційно-адаптивному етапі ми передбачали подвійну мету. З одного боку, метою було інформування студентів про багатоманітність способів вербального і невербального спілкування, з іншого – адаптація студентів до зміни позиції викладача й студента в процесі навчання, тобто становлення активної позиції студентів у навчальній діяльності та мінімізація ролі викладача, перетворення його у помічника координатора. Для досягнення цієї мети ми поставили такі завдання:

- познайомити студентів з основними стратегіями спілкування, закономірностями організації спілкування через різноманітні варіанти використання міжкультурного простору (критерії, дистанція, місце розміщення) й різними способами невербальної експресії;
- забезпечити високу пізнавальну активність в оволодінні необхідними практичними знаннями через застосування проблемних завдань і врахування мотиваційного компонента;
- перейти від фронтальних й індивідуальних форм роботи до парних і групових; створити групову атмосферу, яка сприяла б вільному обміну думками, поглядами і враженнями;
- прищеплювати студентам навички самоврядування;
- навчити студентів послуговуватися мовою в процесі значимого спілкування, урівноважуючи грамотність і вільне мовлення.

Для вирішення поставлених завдань нами була застосована тренінгова технологія, в основі якої лежить тренінг техніки комунікації та професійно-орієнтована.

У педагогіці давно розглядається проблема оволодіння технікою ефективної комунікації, й розробляються комплекси вправ, що запозичуються з театральної педагогіки [1].

Ці вправи розробляються для досить широкої аудиторії під час навчання акторської майстерності, а також для важких підлітків, керівних працівників, людей, які мають проблеми в спілкуванні тощо [1].

Існують два основних завдання, які виконують тренінг: « по-перше, він робить більш пластичною нервову систему педагога, дозволяє усвідомлено відтворити роботу механізмів сприйняття й переключення і по-друге, він допомагає відшліфувати, зробити гнучким і яскравим психофізичний апарат студента. Розкрити його природні можливості й піддавати їх планомірній обробці, розширити «коефіцієнт корисної дії» з існуючих можливостей та створити ті, яких не ви вистачає» [1].

У галузі практичної психології існує достатня кількість досліджень з характеристики соціально-психологічного тренінгу (Ю.Смельянов, Є.Кузьмін, Ю.Макаров, Л.Петровська, Є. Руденський та ін.), який визначається (трактується) як галузь, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності у спілкуванні [1]. Тренінгові заняття мають великий потенціал у розвитку комунікативної культури студентів у зв'язку з тим, що основним призначенням цих вправ є приведення творчого апарату вчителя у відповідність з вимогами творчого педагогічного процесу» (Н.Г.Крутова)

Варто зазначити, що елементи театральної тренінгової педагогіки вже використовуються у навчанні іноземної мови.

У практиці навчання ІМ уже в кінці 19 ст. існували методики, які використовували моторну й рухову пам'ять учнів: система вправ Пальмера, методика Д.Ашера, який вважав, що навчання іноземної мови можливе в мовах ігрових ситуацій, коли висловлювання синхронізували з фізичними рухами.

В.Н.Карташовою, яка досліджувала проблему формування лінгвогуманітарної культури учителя в сфері ранньої іншомовної освіти, описані ігрові завдання, запозичені з театральної педагогіки, які успішно застосовувалися в підготовці вчителя англійської мови [цит. за:1].

Ці завдання спрямовані на розвиток артистичної сміливості, входження в творчу атмосферу, вони дозволяють провести психофізіологічні налаштування учнів, активізувати пам'ять, увагу, уяву, мисленнєву й мовленнєву діяльність, зняти напругу, стримувати негативні емоції.

Тренінг має конструктивний вплив на розвиток особистості у таких напрямках: «когнітивному, оскільки отримання нової інформації відбувається шляхом постановки дослідницьких завдань, спрямованих на підвищення інформативності спілкування; емоційному, оскільки вся інформація інтерпретується через особистісну значимість; конативному, що передбачає розширення поведінкового репертуару через усвідомлення неефективності звичних способів поведінки» [2].

Н.Морева називає наступні сфери, в яких тренінг підсилює контекст навчання знань і способів їх використання, умінь, що роблять процес взаємодії з іншими людьми більш ефективним, цінностей поглядів, при цьому навчання в тренінзі носить творчий характер [цит. за: 2]. Така трактовка узгоджується з виділеними нами компонентами комунікативної культури, що ще раз дозволяє зробити висновок про доцільність використання тренінгових технологій.

Вважаємо можливим застосування на заняттях з практики усного й писемного іншомовного мовлення тренінгової технології наступними блоками: 1 блок: інформування студентів про структуру, закономірності процесу спілкування; 2 блок: вправи для тренінга ефективної взаємодії; 3 блок: творча обробка отриманих знань і вмінь.

Тренінги ефективної взаємодії включають такі види вправ:

- вправи на створення емоційного настрою на роботу в групі;

- вправи для стимулювання групової динаміки, емоційного сприйняття ситуації;
- вправи на встановлення контакту, сприйняття й розуміння емоційного стану;
- вправи, що формують вміння успішного прийому й передачі інформації;
- вправи на виявлення різних стилів взаємодії й розвиток перцептивних вмінь;
- вправи на оволодіння прийомами невербальної експресії.

Тренінгова технологія у вивченні ІМ:

- включення в програму з практики усного і писемного мовлення інформації про структуру й особливість процесу спілкування;
- застосування тренінгів ефективної взаємодії;
- творче переосмислення студентом отриманої інформації [3].

Реалізація цієї технології здійснюється на заняттях з практики англійського мовлення протягом V семестру навчання. Інформування студентів про процес спілкування відбувалося перед проведенням кожного з видів вправ. Та студенти тримали основні уявлення про поняття спілкування, про спілкування як обмін інформацією, особливостях невербальної комунікації, рольову й особистісну взаємодію, способи подолання конфлікту тощо. Другий блок включав завдання, побудовані на таких принципах:

1. Особистісно-орієнтоване використання мови, що сприяє розвитку у студентів навичок вираження власного ставлення до предмета розмови.
2. Зворотній зв'язок в усній і писемній формі, з метою отримати можливість дізнатися думку, враження студентів, що виникли під час заняття.
3. Проблемність завдань, які розвивають комунікативні навички шляхом спільного вирішення проблем, уміння прислуховуватися до думки співрозмовника й прийти до спільного висновку.
4. Окрім того, щоб не порушити принципи тематичного планування, теми, що передбачені для засвоєння на 3 курсі, були збережені, однак

перегруповані. Таким чином, мовний матеріал першого етапу дозволив торкнутися тих сфер життєдіяльності, які певним чином відбивають різні сторони спілкування, як явища, при цьому не торкатися змістової сторони (мовленнєві зразки, лексика, тексти для читання й аудіювання) [3].

Нами були адаптовані й також розроблені вправи, які застосовувалися на інформаційно-адаптивному етапі:

1. Вправи на створення емоційного настрою на роботу в групі:
2. Вправи для стимулювання групової динаміки, емоційного сприйняття ситуацій.
3. Вправа на встановлення контакту, сприйняття й розуміння емоційного стану.
4. Вправи, що формують уміння успішного прийому й передачі інформації.
5. Вправи на виявлення різних стилів взаємодії і розвиток перцептивних умінь.
6. Вправи на оволодіння прийомами невербальної експресії.

Таким чином, тренінгова технологія одночасно приводить до засвоєння навичок ефективного спілкування й саморозкриття особистості студентів. Використання різних організаційних форм спілкування, коли студенти планують спільні дії, беруть участь у дискусії, обговорюють результати різних видів діяльності, веде до розвитку регуляційних, інформаційних й афективних умінь. Цьому також сприяє комунікативна природа тренінгових вправ, які передбачають вільне спілкування в умовах, наближених до природних. При цьому основним критерієм оцінки виступає не граматична правильність мовлення, а активне співвідношення грамотного й вільного мовлення. Викладач ставить обов'язковою умовою вилучення рідної мови під час виконання вправ, а також використання лексичних одиниць, що передбачені для засвоєння.

Важливим моментом у нашому дослідженні є зміщення акценту з тематичної складової на вивчення процесу спілкування. Вивчення структури

комунікації відбувається, з одного боку, відкрито (викладач коментує змістову сторону всіх видів завдань), а, з іншого боку опосередковано, тобто «прив'язане» до вивчення певної теми.

У цілому така технологія здебільшого сприяє реалізації індивідуального аспекту комунікативної культури під час навчання іноземної мови у єдності всіх її компонентів: особистісно-цінного, когнітивного, технологічного й емоційно-креативного.

На завершення інформаційно-адаптивного етапу спираючись на комплексний корекційно-діагностичний метод, нами застосовувалася рольова гра. Рольове спілкування має великі можливості в подальшому удосконаленні навчального процесу. З одного боку рольове спілкування чітко сплановане й тому прогнозоване. З іншого боку, створюється атмосфера, що стимулює висловлювання ідей і думок тобто моделюється процес вільного, позбавленого формалізму спілкування. Учитель виконує роль спостерігача й має можливість фіксувати рівень комунікативної культури студентів. Прояв індивідуального аспекту комунікативної культури фіксувалося нами за наступними показниками:

1) особистісно-ціннісний компонент: - здатність встановлювати контакт; - уміння вислухати співрозмовника; - доброзичливе ставлення до партнера по спілкуванню; - поважання думки співрозмовника.

2) когнітивний компонент: - вільне мовлення; - мовна грамотність; - різноманітність лексичних одиниць, уживання лексики, передбаченої чинною програмою; - невживання російської мови.

3) технологічний компонент: - реалізація мовленнєвих функцій (розмовних формул) у спілкуванні; - розвиток інформаційних умінь, тобто передавати інформацію у повному обсязі без спотворень; - розвиток регуляційних умінь; тобто вмінь доводити, пояснювати, переконувати тощо; - невербальна поведінка студентів (інтонація, дикція, міміка, жести, просторова поведінка) [3].

4) емоційно-креативний компонент: - активність; - яскравість, оригінальність висловлю вальних іде; - уміння управляти емоціями, дозування їх; - адекватний прояв емоцій, їх гнучкість, виразність.

У мовному ВНЗ заняття з практики усного й писемного мовлення включає навчання говорінню, читанню, письму й аудіюванню. І хоча одним з основних напрямів професійно-орієнтованої технології вважається розробка завдань для розвитку навичок говоріння, до уваги було взято всі чотири види мовленнєвої діяльності. Окрім того, зроблено спробу скоординувати різні мовні категорії у межах одного напрямку, щоб у подальшому використовувати їх як матеріал для продуктивного породження мовлення.

Розробляючи професійно-орієнтовану технологію, був визначений конкретний перелік прийомів роботи, щодо формування вмінь професійно-орієнтованого говоріння, які, з одного боку, були спрямовані на організацію спілкування й комунікативних ситуацій, а, з іншого, зв'язували воєдино практичне й теоретичне оволодіння іноземною мовою з методичною підготовкою. Щодо організаційної сторони навчально-мовленнєвої діяльності, то ми виділяємо такі прийоми:

- прийоми організації мовних і мовленнєвих одиниць (ідентифікація, порівняння, співвідношення, ранжування);
- прийоми роботи запитання – відповідь (запитання, спрямовані на перевірку рівня сформованості умінь і навичок, комунікативні запитання);
- прийоми, спрямовані на породження семантичних асоціацій (стимулювання генерації ідей і групової творчої діяльності);
- прийоми, що стимулюють обмін інформацією (забезпечення інформаційної рівноваги);
- прийоми ігрового моделювання.

Методична готовність тих, кого навчають (студентів), до професійно-орієнтованого навчання передбачає 2 групи прийомів. У першу входять прийоми, що забезпечують формування вмінь вирішувати комунікативні завдання в структурі педагогічної діяльності учителя: аналітико-

рефлексивних, проектувально-прогностичних, організаційно-діяльнісних та оцінно-корекційних. До другої групи відносимо прийоми, які розвивають уміння виконувати іншомовні мовленнєві функції: інформаційні, регуляційні, афективні. Зазначені прийоми були реалізовані в комплексі вправ, спрямованих на презентацію, тренування лексичного матеріалу й формування вмінь професійно-орієнтованого мовлення. У фокусі нашої уваги опинилася проблема планування ведення й тренування вокабуляра таким чином, щоб зробити цей процес ефективнішим, цікавим й побудувати його так, він стимулював подальшу мовленнєво-мислительну активність і сприяв підтримці іншомовного мовленнєвого спілкування на уроці.

Ми пропонуємо наступні шляхи вивчення лексичних одиниць:

1. Складання семантичної карти («інтелектуальної карти», Мільруд; «логіко-сміслової карти» Е.І. Пассов; «ідейної стінки» М.В. Харламова), коли у центрі змістового кола міститься поняття – ключове слово, за асоціацією з яким породжується лексичний матеріал. Виконуючи цю справу, студенти працюють у мікрогрупах, або асоціативний ряд обговорюється з викладачем.

2. Вправи на співвіднесення одиниць мови містять завдання розпізнати співвідносини одне з одним слова, словосполучення, речення, а також графічні елементи, попередньо розрізнені. Одним із видів цієї справи є співвідношення слів та їх визначень. Альтернативою буде знайти слова в тексті для співвіднесення їх з дефініціями.

3. Заповнення пропусків у контекстуальному виді, коли учні заповнюють пропуски словами, що підходять за змістом, спираючись на контекст. Навчальна функція вправи підсилюється, коли після її виконання проводиться обговорення варіантів вибору, а також роботу з ключем, що сприяє розвитку самоконтролю.

Розвиткові антиципації і мовної здогадки сприяє варіант, коли студентам подається короткий зміст прочитаного раніше тексту з пропусканням.

4. Здогадка за контекстом. Студентам дають текст, за яким вони намагаються провести семантизацію слова.

5. Навчальний перифраз. який формує вміння передати зміст мовленнєвої одиниці іншими словами. Вправи на перифраз будуються на рівні окремих слів, словосполучень, речень, текстів. Перифраз – необхідний компонент у роботі над переказом прочитаного чи прослуханого матеріалу.

6. Розрізані слова. Студенти отримують аркуші паперу з розрізаними словами, які вони повинні відновити. Можна також давати і розрізані фрази.

Студентам пропонується уявити себе в ролі вчителя. Для цього ми пропонуємо такі вправи:

- 1) Для розвитку умінь вирішувати аналітико-рефлексивні завдання.
- 2) Для розвитку вмінь вирішення проектувально-прогностичних завдань.
- 3) Для розвитку вмінь вирішення організаційно-діяльнісних завдань.
- 4) Розвиток вмінь вирішувати оцінно-корекційні завдання.

Більшість зазначених вправ належать до мовних й умовно-комунікативних, однак, вони передбачають безпосередній підхід до стадії спілкування. Для розвитку навичок професійно-орієнтованого говоріння ми використовували такі вправи:

1. Вправи, спрямовані на висування і перевірку гіпотез, які сприяють формуванню загальномовленнєвого психологічного механізму мовленнєвого прогнозування засобами іноземної мови (І.О. Зимня).

- а) вправи на передбачення.
- б) вправи на прогнозування.

2. Вправи на генерацію ідей.

3. Вправи на виявлення і зіставлення поглядів, позицій, аргументацій:

а) вправи, коли учні отримують завдання познайомитися з певним матеріалом, оцінити вміщену в ньому інформацію і розподілити її відповідно визначеним критеріям.

б) спрямовуюча дискусія; в) вільна дискусія; г) вирішення проблемних завдань.

4. Вправи на імітаційно-ігрове моделювання:

- а) рольова гра; б) симуляція; в) інтерв'ю.

5. Вправи на встановлення інформаційної рівноваги.

Підсумковий контроль професійно-інтерактивного блоку має комплексний характер. На першому етапі проводилося тестування на знання професійно-орієнтованої лексики. На другому етапі студенти демонстрували досягнутий рівень професійного аспекту комунікативної культури в професійно-педагогічній рольовій грі. Сценарій гри, передбачав проведення 5 етапів: ранжування якості викладача, анкетування з працевлаштування, з'ясування проблем, з якими студенти стикалися під час педагогічної практики, розробка ігрового проекту з теми та його презентація, оцінка гри ведучими та учасниками. В основу гри були покладені наступні принципи: ігрове моделювання професійної діяльності, групова діяльність учасників, діалогічне спілкування партнерів по грі, проблема, що стосується змісту гри.

На третьому етапі під час педагогічної практики студентів ми використовували схему аналізу уроку з педагогічного спілкування Г.М.Коджаспірової. Окрім цього оцінювалися вміння вирішувати організаційно-діяльнісні й оцінно-корекційні завдання. Головним чином нами описувалися наступні способи взаємодії студентів-практикантів з учнями: створення ситуацій успіху, допомога учням у подоланні страху перед наступною діяльністю, стимулювання групової діяльності, спонукання до виконання дій, наявність зворотного зв'язку, а також емоційність і ступінь творчої організації діяльності та спілкування на уроці.

Таким чином, окрім дослідження рівня розвитку комунікативної культури на початковій і підсумковій стадії експерименту, в кінці кожного технологічного етапу ми проводили контроль динаміки індивідуального, міжкультурного та професійного аспектів комунікативної культури.

Література:

1. *Гриньова В. М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): Дис. доктора пед. наук: 13.00.04. – Захищена 14.03.2001; Затверд. 10.10.2001. – Х., 2000. – 471с.: іл. –Бібліогр. с. 395 – 471.
2. *Дарійчук Л. П.* Педагогічні умови формування комунікативних умінь у студентів негуманітарних спеціальностей засобами англійської мови: Автореф. дис. канд. пед. наук / Інститут педагогіки АПНУ. – К., 1999. – 18с.
3. *Заболотська О.О.* Формування індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов: Монографія. – Херсон, Айлант, 2006. – 244 с.
4. *Лучкіна Л. В.* Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін: Дис. канд пед. наук: 13.00.02. – К., 2000. – 232 с.

Стаття розглядає актуальну проблему сучасної методики викладання іноземних мов – використання освітніх технологій у формуванні професійних умінь та навичок студентів на заняттях з іноземної мови, серед яких комунікативна культура займає одне з пріоритетних місць. Розроблена система завдань спрямована як на розвиток навичок іншомовного говоріння, так і на професійний ріст студентів і відзначається такими характеристиками, як тематична ситуативність, функціональність, комплексність.

Ключові слова: комунікативна культура, професійні уміння і навички, освітні технології, тренінг.

Статья рассматривает актуальную проблему современной методики преподавания иностранных языков – использование образовательных технологий в формировании умений и навыков студентов на занятиях по иностранному языку, среди которых коммуникативная культура занимает одно из приоритетных мест. Разработанная система заданий нацелена как на развитие навыков говорения на иностранном языке, так и на профессиональный рост студентов и отмечается такими характеристиками, как тематическая ситуативность, функциональность, комплексность.

Ключевые слова: коммуникативная культура, профессиональные умения и навыки, образовательные технологии, тренинг.

This article observes an actual problem of modern methodology – formation of students' professional skills among which communicative culture plays an important role, by means of language teaching technologies. The developed system of tasks is aimed at both training students' speech skills of foreign language and at their professional growth and is characterized by such features as: thematic situations, functionality, complexity.

Key words: communicative culture, professional skills, educational technologies, training.